

ARLYNN NELLHAUS

A KRIPTOZSIDÓSÁG TITKA

A TITKOS ŐSÖK HISTÓRIÁJA

Hogyan kerültek ide? Az amerikai Délnyugat hispán lakóiról van szó, akik – ha tetszik, ha nem – a spanyolországi zsidósáig tudják visszavezetni eredetüket.

A conversos leszármazottai ők, azok a spanyol zsidóké, akiket 1492-ben a kiűzetés réme kényszerített a katolizálásra. Az áttért zsidók úgy határoztak, maradnak, s ősi vallásukat titokban gyakorolják tovább. Ámde az Inkvizíció később mégis hajtóvadászatot indított ellenük.

Ezért a tizenhatodik században a spanyol konkvisztádorok nyomában Mexikóba menekültek, hogy az anyaországtól távol telepedjenek le. Az Inkvizíció véres keze azonban itt is elérte őket.

Ekkor a conversos-menekülők a spanyol udvar úttörőinek álcázták magukat, s az 1598-as Juan de Onate-féle felderítő és gyarmatosító expedíció során – dacolva a sivatagi vad indiánokkal – felhatoltak a Rio Grande völgyén. Itt azután részt vettek azoknak a településeknek a megalapításában, amelyekből később az USA Új-Mexikó nevű állama kialakult.

A Mexikóvárostól jó háromezer kilométernyire lévő új településeken az áttért zsidók immár kiszabadultak az Inkvizíció karmaiból, a fölfedezéstől való félelmük mégis megmaradt. A titkosság, melyet falvaik elszigeteltsége csak fokozott, együtt erősödött vallásos hitükkel. Ámde házuk falain kívül mindnyájan jó katolikusoknak mutatták magukat.

Lassan kiderül, hogy a századokkal ezelőtt az Újvilágba menekült zsidókon kívül mások is akadnak, akik rejtegetik igazi mivoltukat.

Egy denveri beszélgetés alkalmával dr. Stanley Hordes, az amerikai kriptozsidóság elismert kutatója, az Új-Mexikói Egyetem professzora egészen új adalék birtokába jutott a spanyol inkvizíció hatásairól.

A hallgatóság egyik tagja felállt, és közölte, hogy ő morisco, vagyis kripto-muzulmán, ugyanis ősei ugyancsak kényszerből katolizáltak ötszáz évvel ezelőtt.

– Nagypapa! – bömbölte a gyerek értetlenül. – Miért öntesz vizet a fejemre?

Egy patak partján térdepelnek Új-Mexikó elszigetelt északi hegyeiben. A fiú tizenkettedik születésnapját ünnepelte a család odabenn a házban. Egyszer csak azt mondta neki a nagypapa: – Gyere, sétáljunk egyet.

– Miért, Nagypapa? – a csöpögő hajú gyerek nem tágított. – Miért?

– Hogy lemossam rólad a keresztiséget – jelentette ki ünnepelesen a nagypapa. – Antonio, te nem vagy katolikus. „Judio” vagy. És az ősi nyelven Aaron a neved.

Antonio sirva fakadt. – Nem! Nem igaz! Nem vagyok Judio! Nem akarok Judio lenni!

Így szerzett tudomást zsidó származásáról Antonio Lopez, aki az Egyesült Államok félreeső sarkában, egy római katolikus spanyolok lakta falucskában nőtt fel.

Történetét immár felnőtt fejjel azzal a kikötéssel mondta el, hogy valódi neve homályban marad.

Gyerekkorában a tisztelendő úr, a játszótársai és körülötte mindenki nyíltan azt vallotta, hogy a zsidókat utálni kell. Ugyan miért örült volna, amikor kiderült, hogy ő is a gyűlölni valók közé tartozik?

Ámde amikor ezt megtudta, idézi fel Lopez, sok minden megvilágosodott előtte. Például hogy szombatnként nagypapa és néhány idősebb férfi miért zárkózott be a fészerbe, és miért kántált érthetetlen szövegeket, s miért hangoztatta mindenki a családban, hogy azért nem eszik disznóhúst, mert árt a gyomrának.

Most értette meg, miért tartotta őt otthon az anyja nagypénteken és hűsvétkor, s miért cukkolták néha, még a barátai is,

SÉM TOV-BIBLIA, MASZÓRA-HITELESÍTÉSSEL. ÉSZAK-Spanyolország, 1312. BERMUDA, FLOERSHEIM TRUST

a „Judío” gúnynévvel. Bizonyosat a szomszédok se tudtak a Lopez familiáról, amely ugyanolyan régóta élt a faluban, mint bárki más, de azért a szóbeszéd csak járta.

Antonio-Aaron Lopez egyike annak az Új-Mexikóban élő talán ezeröttszáz spanyol eredetű amerikaiinak, aki a külvilág felé keresztény – jobbra római katolikus –, de a négy fal között ragaszkodik bizonyos zsidó szokásokhoz, vagyis úgy gyakorolja a zsidó vallást, ahogyan emlékeiben ma él, ötszáz esztendővel azután, hogy a zsidóságot a spanyol korona kiűzte Spanyolországból, illetve a föld alá kényszerítette.

A történelem különös fintora, hogy ezek az emberek ma is őrzik a zsidó hagyományokat. De létezésükről csupán az elmúlt tíz évben szerzett tudomást a világ.

Őnszántukból képeznek sajátosság zárványt Új-Mexikó északi részének szocio-kulturális világában, s még ennél is inkább az amerikai Délnyugaton. Hiszen Új-Mexikó északi része és szíve, Santa Fé igen távol esik attól, amit tipikus Amerikának nevezünk.

A táj lélegzetelállító – Új-Mexikó „a bűbáj birodalma” –: hegyek, erdők és sivatagok váltakoznak, a ragyogó égbolt alatt végtelenek a távolságok, s itt is, ott is egy földhöz lapuló pirosas vagy barna vályogház. A levegőt harapni lehet: megtölti a pinon fenyő átható illata.

És mindenre ráborul a római katolikus Egyház árnyéka.

A kulturális megosztottság világa ez: élesen elkülönül egymástól az amerikai óslakos, a spanyol konkvisztádorok és telepések leszármazottja meg a jóval újabb angolszász népesség. Egyetlen dolog köti össze ezeket a kultúrákat, mégpedig a tethető angolzások támogatása: ők tartják fenn a nemzetközileg is elismert nyári operatársulatot, a népművészeti vásárokat, ők vásárolnak lelkesen az évenkénti Indián Művészeti Piacon, és csekély számban ugyan, de ők látogatják a hispán ünnepeket.

Fizikai, gazdasági és társadalmi kontrasztok léteznek itt, s csak élesíti őket az indián rezervátumok elszigeteltsége és az, hogy a spanyol kunyhók mind megbűnnek: vagy a hegyvidék erdős rengetegében, vagy a sivatár messzeségben. Ez a döbbenetes szépségű vidék Amerikának alig ismert, de annál színesebb szöglete. Titkokat dajkál, s igazi arcát nemigen tárja fel az idegennek.

E táj legmélyén, kulcsra zárt ajtók mögött rejtőznek azok a spanyol amerikaiak, akik sűrű, sötét titokként őrzik a család múltját, vagy magányosan gyakorolják a zsidó vallást. Világuk sötét és sokszor igen zaklatott.

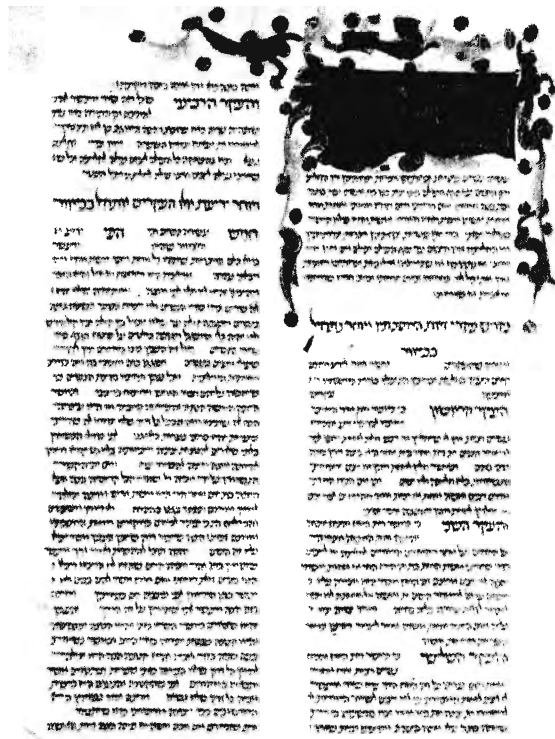
*

A spanyolországi kiűzetés ötszázadik évfordulója az idén óhatatlanul ráirányította a figyelmet erre az elzártan élő embercsoportra, amely eleven kapocsként köti az eseményhez az Egyesült Államokat.

Stanley Hordes, aki ma az Albuquerque-ben működő Új-Mexikói Egyetem professzora, véletlenül lett a kriptozsidóság szakértője. Amikor államtörténészként Új-Mexikóba érkezett, kitudódott róla, hogy doktori disszertációját annak idején Mexikó 17. századi kriptozsidóiról írta, s hogy ő maga is zsidó.

A negyvenes, szakállas, jó kedélyű Hordes elmondja, „irodában egymásnak adták a kilincset az emberek, az íróasztalon áthajolva a fülembé súgták, hogy a szomszéd pénteken mindig gyertyát gyújt, vagy hogy nem eszi meg a disznóhúst, s már odébb is álltak”.

Eleinte nem akarta elhinni, hogy ötszáz év után még élnek a zsidó szokások. De a szóbeszéd nem csillapult. Hordes-nak fürta az oldalát a dolog, s elhatározta, utánajár. Ma, tíz év el-

MAJMONIDESZ MISNA-KOMMENTÁRJA. ITÁLIA, 15. SZÁZAD. BERLINI ÁLLAMI KÖNYVTÁR

teltével Hordes és dr. Tomas C. Atencio, az Új-Mexikói Egyetem szociológusa és a kriptozsidóságot kutató program társgazdátja arról számol be, hogy Új-Mexikó határain túl is találkoztak kriptozsidókkal. Textától Kaliforniáig, sőt az északra fekvő Coloradóig sokféle megtalálhatók, s az élet legkülönbözőbb régióiban tevékenykednek.

Egyetemi dékánok, professzorok, középiskolai tanárok és kereskedők éppúgy akadnak közöttük, mint olyanok, akik mindenféle látható megélhetési forrást nélkülöznek – mondja Hordes.

Ők is a conversos amerikai leszármazottai, vagyis azoké a spanyol zsidóké, akik annak idején áttértek a keresztény hitre, de titokban tovább gyakorolták a zsidó vallást. Ezek között ma különféle csoportok léteznek. Legtöbbjük olyan római katolikus vagy egyéb keresztény, akit semmi se köt a zsidó múlt-hoz, nem is tud róla. Ez az egyik vélet.

– Vannak viszont, akik ma is követik a zsidó tradíciókat, és pontosan tudják magukról, honnan jöttek – állapítja meg Hordes. Ezek az emberek, akik magukat zsidónak vallják, képviselik a másik véletet. Az a tény, hogy a zsidó hagyományok ma is élnek, hogy a hispánok olyan titkot tartanak életben, amely húsz nemzedékre nyúlik vissza, a zsidó vallás életképességét bizonyítja – szögezi le Hordes.

A színskála két szélső pontja között számtalan árnyalat létezik. Vannak olyanok, akik követik a zsidó hagyományokat, de nem tudják, miért. Hordes tavaly Coloradóban bukkant rá egy olyan hispán városkára, ahol minden férfi körül volt metélve. Halvány emlékét őrizték ennek a zsidó rituálénak.

Kolumbusz újvilágbeli útjának ideje, ötszázadik évfordulóján a spanyol amerikaiakban minden eddigénél hevesebb kí-

váncsiság ébredt saját származástörténetük iránt. Az egyházi feljegyzések és a spanyol hajórakomány-jegyzékek jóvoltából az ő eredetük kutatása szinte gyerekként. Sokuknak meglepetésekkel szolgálnak a dokumentumok, s ennek bizony nem mindenki örül.

Akad, aki teljesen elutasítja saját zsidó eredetét; ellenségesen fogadja a hírt, és beszélni se hajlandó a témáról. Mások egyszerűen úgy tekintik, mint családjuk történetének egy érdekes adalékát, mint mondjuk azt, hogy José dédpapa már húszévesen megözült. Mindkét csoport tagjai szilárdan és rendíthetetlenül megmaradnak kereszténynek.

Ramon Salas huszonhét éves albuquerque-i anyagvizsgáló is családfakutatás közben talált rá zsidó gyökereire. Miután római katolikusnak nevelték, aktívan tovább gyakorolja vallását, de érdeklődés ébredt benne a zsidó hit iránt. Gyertyagyújtással köszönti a szombatot. De a felismerés kizökkenti az addigi kerékvágásból. – Felvillanyozott ez az új tudat – vallja meg. Ám egyúttal a harag is előnti. – Az őseimtől elröbölték a vallásukat!

Némelyek át is térnek a zsidó hitre, amikor tudomást szereznek zsidó eredetükről, igaz, az egyik fiatalember még két évvel később is úgy érzi, a családjának nem árulhatja el, hogy megtette ezt a lépést.

A másik szélsőség például egy szociális gondozó, a colorádói pueblo-indián Michal Atlas-Acuña, aki húgával és édesanyjával együtt lett zsidó.

Dennis Duran, a Santa Fé-i harminchét esztendő vállalatitisztviselő esete igazi különlegesség. Ő huszonhárom évesen tért át a zsidó hitre, de nem a családi eredet fölfedezésének hatására, hanem azért, mert az egyetemen egy összehasonlító vallástörténeti kurzust hallgatva beleszeretett a zsidó vallásba.

Katolikus anyja és mormon vallású apja csak ezután világosította fel, hogy a család valóban zsidó eredetű. Gyerekkori emlékei ekkor a helyükre kerültek. Emlékezett például, hogy egy nagyapja faragta trompita volt a játékkuk, egy négyoldalú pörgettyű, minden oldalán egy-egy festett betűvel. Most rájött, hogy ez nem más, mint a dreindi.

Duran most éppen annak az új-mexikói titkos zsidóságról szóló konferenciának a szervezésén munkálkodik, amelyre Santa Fében kerül majd sor november 7-én és 8-án, s amely a Kiüzetési Ediktumra való nemzetközi visszaemlékezés része. Az eseményt az Új-Mexikói Egyetem és az Új-Mexikói Zsidó Történeti Társaság támogatja.

Azoknak a családoknak, akiket érdekel a múltjuk, Duran egy kérdéssorozattal segít zsidó gyökereik felderítésében. Például: megülnék-e szeptember-októberben egy olyan ünnepet, amelyet El Dia Grande néven emlegetnek? Úgy tartják-e, hogy az Újtestamentum „nem olyan fontos”, mint az Ótestamentum? Odahaza készítik-e a bort? Péntekenként alaposan takarítanak-e?

Salas és Duran nyíltan beszél zsidó gyökereiről és áttéréséről. Nem így azok, akik olyan családban nevelkedtek, ahol titokban mindig gyakorolták a zsidó vallást. – Ezek az emberek olyan sok évszázadon át titkolták zsidó mivoltukat, hogy valásuknak immár a titkosság is része lett – magyarázza Hordes.

Némelyek a nyilvános zsidó hitközséggel is fölvetették a kapcsolatot, legfőképp az albuquerque-i B'nai Izrael Kongregációval. Ennek rabbiját, Isaac Celniket olykor meghívják a titkos zsidók otthonába, hogy ő vezesse az imádságot. De az ilyen kapcsolatok szórványosak, aminek egyik oka, hogy a nyíltan zsidóként élők elfogadják az angolszász kultúrát, a titkos zsidóság azonban megmarad hispán szelleműnek, és egészen más elveket követ. Ehhez járul még, hogy a kriptozsidókat fenyelezi a nyilvánosság. Jobban kedvelik a homályt.

Okkal vagy ok nélkül ma is munkál bennük az eredendő félelem: mi lesz, ha titkuk kitudódik. Egy fiatalasszony, akinek a férje is kriptozsidó, komolyan mondja, hogy attól fél, ha a kisvárosi szomszédok megtudják, hogy zsidó, megölik.

Hordes-ot minduntalan kérleli, unszolja a sajtó, a rádió, a tévé: adjon felvilágosítást, interjút, de ő állja a sarat, s elszántan védelmezi a kriptozsidók inkognitóját.

Egyetlen egyszer kivételesen, azzal a kikötéssel, hogy személyazonosságuk titokban maradjon, és kamera nem lesz jelen, a kriptozsidók – Hordes örökdede mellett – megnyilatkoztak a sajtónak.

A anonimítás igényébe a nyílt, barátkozó természetű Dennis Duran is beleütközött. Egy riporter társaságában ment ki a temetőbe, és kavicsot tett nagyapja sírjára, mire hitsorsosai megkérték, ide többé ne hozzon idegent.

Két kutató, Trudy és Emilio Coca szerint a temetők a zsidó örökség valódi hangtalan bizonyítékai. Trudy több évtizede jött New Yorkból Santa Fébe, és beleszeretett Emilio Cocába, aki azt állította magáról, hogy zsidó. A keleti parti jövevényt végül az a fénykép győzte meg, amely Emilio nagyanyját ábrázolja Dávid-csillaggal a nyakában.

A ma már nyugdíjas házaspár felkutatja a zsidó szimbólumokat – Dávid-csillagot, hatágú liliomot, táliszt – a látszólagos keresztények sírkövein. Sok helyütt a kereszttel együtt jelennek meg ezek a szimbólumok. A Duran család sírkövein egyáltalán nincs kereszt.

A Coca házaspár diaképeken mutatja be leleteit, de az elhunyt nevét mindig precízen letakarják. Azt sem árulják el, melyik temetőben bukkantak a leletre.

Hordes, a téma legavatottabb ismerője lassanként egyre több meghívást kap a kriptozsidóságról szóló beszélgetésekre. Minden alkalommal többet tud meg a spanyol amerikaiaktól, akikkel ilyenkor találkozik. A Colorado állambeli Denverben a hallgatóság soraiban ülő tanító például azt mesélte el, hogy apja, aki flagelláns volt, vagyis az önmagát korbácsoló katolikus szekta tagja, halálos ágyán ezt mondta akkor negyvenéves fiának: „Ebben az országban éppen elég, ha az ember spanyol. Ezért nem mondtam meg neked soha, hogy zsidó is vagy.”

A flagelláns-zsidó összefüggés elemzésével Hordes szívesen foglalkozna, ha bőviben lenne időnek és pénznek, hiszen már korábban is találkozott ezzel az egybeeséssel. Meglehet, a titkos zsidóság némely tagja azért lépett be a flagelláns szektába, hogy „szuper-katolikus” színben tűnjön föl.

Hordes kutatásait sürgeti az idő. Félő ugyanis, hogy a Délnyugat kriptozsidósága, melynek létezésére csak nemrégiben derült fény, ötszáz év után lassan kivész. Félő, hogy az amerikai kultúra feltartóztathatatlan úthengere a mai nagyapákkal együtt földbe tapossa a hagyományokat.

Sok évvel ezelőtt könnyebb volt megőrizni a titkos zsidó szokásokat. – Évszázadokon át senki sem érkezett ezekbe a városokba, és senki se ment el. Ám aztán jöttek az országutak – magyarázza Duran.

A legsötétebb és legkíméletlenebb jövőképet talán Lopez festi, aki gyerekkéjjel értesült zsidó mivoltáról, amikor nagyapja „lemosta róla” a kereszttel. Lopez végül hátat fordított a katolicizmusnak is, meg a később megismert judaizmusnak is. Ma ortodox pravoszláv pápa.

Az USA délnyugati tájain élő kriptozsidóságról pedig ezt mondja: – Dinoszauruszok. Legjobb lesz, ha végképp kihalnak.

Bárki zsidó szívében tört forgatnak ezek a szavak.

NEMES ANNA FORDÍTÁSA